

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ У 20–30 РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Л.М.Дровозюк

Анотація. В статті розглянуто підготовку учителів в Україні у 20-30-ті рр. ХХ ст. Розкрито зміст, форми та методи навчання в педагогічних навчальних закладах, дискусії про викладання педагогіки, педпрактику, професіограму учителя.

Ключові слова: Інститут народної освіти, соціальне виховання, педагогічна практика, професіограма учителя.

Аннотация. В статье рассмотрено подготовку учителей в Украине в 20-30-е гг. ХХ ст. Раскрыто содержание, формы и методы обучения в педагогических учебных заведениях, дискуссии о прео предмете педагогики, педпрактике, профессиограмме учителя.

Ключевые слова: Институт народного образования, социальное воспитание, педагогическая практика, профессиограмма учителя.

Summary. The article presents training of teachers in Ukraine in the 20-30s of the XX century. The content, a form and methods of teaching in pedagogical education establishments, discussions on the teaching of pedagogics, pedagogical practice and proffesiogramm of teacher are disclosed.

Key words: the Institute of folk education, social upbringing, pedagogical practice, proffesiogramm of teacher.

Актуальність дослідження. Система підготовки педагогічних кадрів у будь-якій країні є віддзеркаленням ефективності її освітньої політики, розвинутості педагогічної науки, суспільного розуміння завдань школи та шляхів її майбутнього розвитку. Дослідження теми підготовки учителів в нашій країні у різні історичні періоди є важливим завданням історії педагогіки. Оскільки у 20 – 30 - ті рр. ХХ ст. закладалися основи радянської школи і педагогіки, формувався учительський корпус на наступні десятиліття, є потреба якнайглибшого розгляду теми підготовки учителів саме в цей відтинок історії нашої освіти. Це дасть можливість виявити усі особливості та закономірності історії нашої школа і педагогічної думки.

Аналіз досліджень. Темі підготовки учительства в ті роки присвячено праці Л. Артемової, Л. Березівської, Л. Вовк, Н. Калениченко, В.Майбороди, В. Курила, О. Сухомлинської, Г. Ясницького, М. Ярмаченка та ін. Науковці охарактеризували політику перших радянських урядів у цій сфері, простежили становлення та розвиток педагогічних навчальних закладів, внесок окремих діячів у становлення педагогічної освіти. Однак не усі аспекти цієї проблеми знайшли відображення у працях дослідників, що й спонукало до написання даної розвідки.

Метою статті є висвітлення підготовки українських учителів в означений історичний період.

Виклад основного матеріалу. Зі встановленням в Україні Радянської влади розпочалося будівництво нової системи освіти. Школа розглядалася як знаряддя виховання покоління будівників комуністичного суспільства. Співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки Т. Пасіка зазначав, що випускник педвузу має бути марксистом-ленінцем, володіти теоретичними і практичними знаннями й навичками для роботи в політичній сфері в умовах індустріального і соціалістичного сільського господарства [3, с. 113].

Принагідно зазначимо, що Т. Пасіка народився у 1902 р. в с. Якушинці в селянській родині. Навчався в учительській семінарії, Вищих учительських курсах та Київському сільськогосподарському інституті, працював лектором командних курсів у Вінниці, учителював у Малині, був інспектором соціального виховання Київського окружного відділу народної освіти, згодом працював у Наркомосі, УНДПі, який очолював у 1932-1934 рр. Розстріляний в роки репресій [2,с.86].

Нова школа створювалася як трудова, політехнічна, тісно пов'язана з практикою комуністичного будівництва. Було взято курс на соціальне виховання дітей у дитячих будинках, колоніях, інтернатах, дитячих садках. Установи соціального виховання потребували не учителя-предметника, а «організатора дитячого життя і дитячого колективу». Особливістю української системи освіти було і те, що після загальноосвітньої семирічки учні продовжували навчання не у старшій ланці загальноосвітньої школи, а у професійній (технікумах різних спеціалізацій).

Учителів для шкіл першого концентру готували педагогічні технікуми, які були утворені з колишніх учительських семінарій та дворічних педагогічних курсів, а для другого концентру

трудова школа, установи соціального виховання і профшкіл - Інститути народної освіти (ІНО). Вони постали на базі університетів, учительських інститутів, вищих жіночих курсів, єпархіальних училищ. ІНО поділялися на факультети соціального виховання та професійної освіти. Факультети склалися з відділень, відповідно до системи освіти. Наприклад факультет соціального виховання мав шкільний, позашкільний, педолого-педагогічний відділи. Факультет профосвіти, який готував викладачів для професійних, мав агробіологічне, соціально-економічне, фізико-математичне та інші відділення. Усього в Україні нараховувалося 12 ІНО, в т.ч. і Вінницький, та 59 педтехнікумів.

У зв'язку із запровадженням загального початкового навчання необхідно було протягом п'яти років підготувати 15 тисяч учителів, що було удвічі більше, ніж могла дати система педагогічної освіти.

В ІНО вивчалася три основних групи дисциплін: суспільно-політичні, психолого - педагогічні та загальноосвітні. Психолого-педагогічний цикл включав, як правило, теорію і практику соціального виховання і трудової школи, педологію, педагогіку, комуністичний дитячий рух, історію педагогіки, школознавство, загальну і експериментальну психологію, шкільну гігієну.

В закладах педагогічної освіти, як і в школах, впроваджувалися нові, запозичені з Заходу, форми та методи навчання: лабораторний метод, дальтон-план, метод проектів. Наприклад учні виконували проекти: розробка організаційної структури дитячого будинку, навчальний план для окремої школи, економіка краю, історичне минуле свого села чи міста. Студенти ходили на екскурсії, вели спостереження, виконували дослідницьку роботу. В педтехнікумах вчилися складати комплекси та працювати з ними. Наголос робився на активних методах навчання.

Пошук шляхів розвитку педагогічної освіти, її змісту, форм та методів навчання обговорювався у дискусіях на учительських конференціях, в педагогічній пресі, в партійних організаціях.

Вирішальне значення для педагогічної освіти мала Четверта Всеукраїнська конференція (вересень 1929 р.). Було підтверджено, що радянський педагог кожної ланки школи повинен мати педагогічну освіту. Конференція вирішила, що груповід-комплексників для молодшого концентру школи має готувати педагогічний технікум з п'ятирічним терміном на базі семирічної школи. В тих місцях де були ІНО, педтехнікум перетворювався в факультет молодшого концентру у складі ІНО. Випускники профшкіл отримали право вступати не на перший, а на подальші курси агробіологічного та фізико-математичного відділів ІНО.

Ставилося завдання домогтися пролетаризації контингенту студентів, надаю чи перевагу при вступі робітникам та селянам-біднякам. Через недостатній рівень освіти багато з них не могли успішно скласти вступні іспити. Так при вступі до Житомирського педтехнікуму у 1925 р. з 350 абітурієнтів успішно склав іспит лише один. У 1928-1929 н.р. серед зарахованих у педтехнікуми робітники лише 17,8 %, у ІНО – 20,4%, відповідно селяни у педтехнікумах становили 56,6%, а в ІНО їх майже не було зовсім. Третину (27,5%) студентів ІНО становила трудова інтелігенція. Це була найвища кількість представників цього стану у закладах вищої освіти. Жінок у педтехнікумах на цей час нараховувалося 51, 4%, в ІНО – 44,9 % [6,с.126]. Щоб домогтися потрібного соціального складу студентів розширювали мережу робфаків, планувалося їх відкриття при усіх ІНО, щоб не менше 50% своїх слухачів вони направляли на навчання до вищої педагогічної школи.

Про вимоги до учителя можемо дізнатися із вміщеної у часописі «Шлях освіти» професіограми педагога. Зазначалося, що учитель має «об'єктивно-справедливо ставитися до дітей, незалежно від особистої симпатії або антипатії педагога», має мати хист до «ясного і зрозумілого передавання дітям своїх думок», «товариський талант» у відношенні до дітей і разом з цим вміння зберігати свій авторитет, бути тактовним, лагідним у поведінці з дітьми різних соціальних верств та національностей, щирим у відносинах, спостережливим, володіти емпатією, уважно ставитися до «дитячих поглядів, думок, почувань», мати «постійний рівний настрій, переважно спокійно-веселий, спокійно - бадьорий тон, зберігати «душевну молодість», активність, енергійність, уміти переконувати. Перелічувалися також дидактичні та організаторські здібності учителя. Стосовно останніх зазначалося, що учитель повинен вміти підтримувати дисципліну, працювати науково-раціонально, знати фізіологію та гігієну розумової праці дітей, вміти надати іграм та розвагам дітей корисного характеру, керувати процесом утворення дитячих колективів, їх життям і працею, при цьому не пригнічуючи творчої активності дітей, уміти проводити педагогічні вимірювання, планувати свою роботу [5].

У цей період педагогічні навчальні заклади самостійно розробляли навчальні плани та програми. Найбільше дискусій точилося навколо предмету педагогіки. Відомо, що в той період розвивалася педологія (пізніше перетворена на вікову та педагогічну психологію). Педологія стала конкурувати з педагогікою, залишивши за нею лише дидактику та педагогічну техніку, тобто методику викладання.

Захопившись педологією, окремі науковці недооцінювали значення педагогіки. Однак були і ті, хто відстоював роль педагогіки в педагогічних навчальних закладах. Серед них П. Турко, який в журналі «Шлях освіти» зауважив, що не всі розуміють що педагогіка – це окрема наука, а не конгломерат знань, запозичених з інших дисциплін. Він закликав чітко розмежувати педологію і педагогіку, щоб уникнути дуалізму, проводити педагогічні дослідження і експерименти [6,с.137].

Один з варіантів офіційної програми з педагогіки містив такі розділи: 1. Сучасний стан педагогіки. 2. Об'єкт та методи науки. 3. Вчення про мету виховання. 4. Вчення про об'єкт виховання. 5. Дитячий колектив. 6. Методи вивчення дитячих колективів. 7. Що зумовлює поведінку дитини й дитячого колективу. 8. Громадські й робітничі (трудова) дитячі організації. 9. Самовиниклі дитячі колективи. 10. Робочі дитячі колективи переддошкільного та дошкільного віку. 11. Робочі колективи у дітей шкільного віку. 12. Добір шкільної групи (класу) та її організація. 13. Різновіковий дитячий колектив і проблема дисципліни. 14. Організація складного колективу й самоврядування. 15. Біологічні передумови індивідуальної диференціації. 16. Індивідуальні диференціації в соціальній поведінці. 17. Індивідуальні диференціації, що виникають у процесі навчання. 18. Індивідуальні диференціації у нормальних дітей. 19. Основні методи боротьби з педагогічною запущеністю. 20. Педагогічні характеристики.

Програма з історії педагогіки включала виховання в родовому суспільстві, в Стародавній Греції, середньовіччі, в капіталістичному суспільстві, сучасні течії в педагогіці. При цьому матеріал з російської і української педагогіки не відокремлювався, а подавався в перелічених розділах [6,с.138].

Дискусія торкнулася також змісту та організації педпрактики. Липневий (1928 р.) пленум ЦК ВКП (б) постановив перейти у всіх вищих школах на безперервну практику, а Листопадовий (1929 р.) рекомендував перехід на виробниче навчання, поєднане з теоретичною підготовкою студентів.

Проект педпрактики Одеського ІНО представив Я. Резнік. На його думку практика має починатися з підготовчого етапу, який передбачав роботу студентів над дидактичним матеріалом: розробка планів, комплексів, тем, аналіз навчальних посібників, складання завдань для учнів, «імпровізація класної роботи в аудиторії». Також в цей період студент знайомився з певним навчальним закладом, спостерігав навчальний процес за планом, аналізував під керуванням методиста уроки.

Другий етап - активна практика. Пропонувалося організувати її так, щоб спочатку студент міг навчитися спілкуванню з дітьми, набути певних організаційних навичок щодо керування колективними зборами дітей, підготовкою свят. На другому курсі студентів прикріплювали до дитячої організації і вони допомагали дітям в громадсько-корисній праці і самоврядуванні. Також практиканти допомагали учителям організувати батьківські збори, працювати з дітьми в бібліотеці, готували дидактичний матеріал. Рекомендувалося організувати спостереження за дитячим середовищем, вивчення соціально-побутових умов дітей, догляд за відстаючими дітьми, вивчення причин відставання і другорічництва, індивідуальна робота з населенням, громадсько-корисна діяльність.

На третьому курсі студенти набували навичок викладацької і навчальної роботи, зокрема фронтальної, керівництва самостійною роботою дітей. Здійснювалося це шляхом асистування учителям в підготовці дидактичних посібників, індивідуальній навчальній роботі з учнями, роботі з відстаючими. Під керівництвом учителя студент розробляє урок і проводить фронтальні заняття. Також студент відвідує уроки зі свого предмета [7].

Наприкінці 20-х рр. почали лунає голоси про повернення до традиційних форм та методів навчання у вищій школі, а саме лекцій та семінарів. Співробітник УНДПУ П.Ю. Волобуєв наголосив на необхідності піднесення продуктивності навчальної праці студентів, навчання їх самостійно здобувати знання. Автор нагадав, що слід навчити студента користуватися книгою, складати тези, знаходити до теми літературу, раціонально організувати час розумової праці.

П. Волобуєв пропонує повернутися до лекційної форми викладу матеріалу, наголосивши, що вона допомагає студенту усвідомити центральну проблему теми, розібратися у найважливішому. Лекція вводить його в лабораторію наукової думки, визначає методологію розв'язання проблеми.

В той же час автор застерігає від сухого, догматичного викладання, що не стимулює до активності. Для кращої ефективності лекції науковець рекомендує поставити перед слухачами декілька проблем, загострити підходи до їх розв'язання, закликати студентів до обмірковування і заперечень. Лектор, на думку П. Волобуєва, мусить кваліфікувати невірні з методологічного боку спроби розв'язати проблему. Важливим чинником активізації слухачів є момент контрольних запитань в кінці лекції, для чого слід залишити 5-6 хв. Добре активізує студентів, пов'язування висвітлення проблеми з практикою.

Щодо семінарських занять, то на думку науковця, він мусить глибоко, органічно поєднуватися з лекцією, спиратися на неї, обслуговувати її, але не бути її простим продовженням. Співвідношення між лекцією і семінаром має бути як 1:4. При підготовці до семінару доцільно розподілити студентів на бригади чи ланки для глибокої проробки питань семінару [1].

Протилежну думку висловив А. Скуратівський. Він зауважив, що підготовка викладача-предметника не є завданням факультетів соціального виховання, а тому на цьому факультеті лекція є недоцільною, за його словами вона є «пережитком періоду університетської освіти». Факультети соціального виховання мають готувати студентів до виховної, а не до навчальної роботи [4,с.96].

Висновки. Отже система підготовки педагогічних кадрів будувалася у відповідності до структури та завдань освіти. Вона спрямовувалася на підготовку учителя для трудової школи та установ соціального виховання. Зміст, форми та методи навчання у закладах педагогічної освіти поєднували новаторські надбання західної та тогочасної демократичної вітчизняної педагогічної думки, зорієнтованої на виховання активної, самостійної особистості учня і учителя.

Література

1. Волобуєв П.Ю. Активізація методів педвишівської роботи/ П.Ю. Волобуєв // Шлях освіти.- 1930.- № 11-12.- С. 118- 122.
2. Марочко В., Хіллінг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941)/ В.Марочко, Г.Хіллінг.- К.: Видавництво Науковий світ.-2003.- 302 с.
3. Пасіка Т. Завдання педагогічної освіти / Т.Пасіка // Шлях освіти.- 1930.- 311-12.- С. 113- 118.
4. Скуратівський А. Програма – провід педагогічного процесу / А. Скуратівський // Шлях освіти.-1929. - №4.- С. 24-34.
- 5.Чаленко І. До професіограми педагога радянської масової трудової школи / І. Чаленко // Шлях освіти.- 1929.- № 4.- С. 127 – 142.
- 6.Шлях освіти.- Шлях освіти.-1930.- №3.-С. 137.
7. Шлях освіти.- 1929.-№1.- С. 120-132.